

Stručni članak

UDK 257:37.014.52] (100-775)
UDK 37.014.52:257] (100-775)

JOSIP STANIĆ

Pravno i organizacijsko ustrojstvo školskog vjeronauka u zapadnim zemljama

Nakon gotovo pola stoljeća i kod nas se, kao i u većini bivših komunističkih zemalja centralne i istočne Europe, vjeronauk vratio u škole. Činjenica je to koja raduje, ali ujedno poziva i na razmišljanje. Nitko mudar ne može ostati zadovoljan samom činjenicom njegova ponovnog pojavljivanja u školskim prostorima. Želi li se da on uistinu urodi dobrim plodovima, nužno je, uz ostalo, pravilno riješiti pitanje njegova pravnog i organizacijskog ustrojstva u sklopu školskog sustava. Samo ako se dobro riješi taj problem, školski vjeronauk će da uistinu postane koristan i Crkvi i društvenoj zajednici.

U traženju najboljeg rješenja mogu nam prilično pomoći iskustva drugih. Jasno je da nema rješenja koje bi se jednostavno moglo preslikati na našu situaciju. Drukčiji je životni, društveni, politički i religiozni kontekst u svakoj od država kojih ćemo praktična rješenja prikazati u ovom prilogu. Pa ipak, njihova nam iskustva mogu biti korisna. I ne samo ona trenutna, koja su sada na snazi. Stoga ćemo se pomalo osvrnuti i na povijesni tijek ili drugim riječima, na neprestano traženje onoga što je najbolje za konkretnu situaciju, vrijeme i prostor; za konkretne naslovnike i njihove potrebe.

Kao što je vidljivo iz naslova, prilog se ograničava na države zapadnoga kulturnog kruga (uz izuzetak Brazila i Čilea), i to iz dva osnovna razloga: a) to su zemlje u kojima živi najveći dio katolika u svijetu; b) u tim zemljama (u najvećem broju njih) školska religijska nastava ima dugu i bogatu tradiciju.

Radi preglednosti i lakšeg snalaženja, države su grupirane u četiri skupine: zemlje anglosaksonskog govornog područja, zemlje germanskog govornog područja, romanske zemlje i zemlje s izrazito miješanim stanovništvom.

Sadržaj ovog priloga kompilacijske je naravi. Skup je to već objavljenih originalnih tekstova (najvećim dijelom u *Religijsko-pedagoško katehetskom leksikonu*) različitih autora. Činilo mi se da je najbolje donijeti ih u što originalnijem obliku, tj. izostavljajući samo one njihove dijelove koji se ne odnose na nama zanimljivu problematiku.

1. ZEMLJE ENGLESKOG GOVORNOG PODRUČJA

1.1 Australija

Prema G. Rummery, tri povijesne činjenice bitne su za shvaćanje razvoja katehetskih ideja u poslijeratnoj Australiji.

1. Težnja australskih katolika da ostvare ideal: 'Svako katoličko dijete u katoličku školu'. To konkretno znači da je razvoj kateheze u velikoj mjeri povezan sa školama ili redovnicima koji su te škole utemeljili (i koji su sve do 60-tih godina u velikoj mjeri njima upravljali).

2. Nagao i velik porast stanovništva (koje se, posebno zbog poslijeratnog useljavanja, udvostručilo), a kojega je posljedica i velik porast djece katolika (30%), s jedne strane, te manjak katoličkih škola koje bi ih mogle prihvatiti. Danas ih jedva polovica pohađa katoličku školu. Osim toga smanjenje broja redovnika dovelo je do toga da su više od 4/5 svih nastavnika u katoličkim školama laici, a nekim školama upravljaju samo laici.

3. Ograničavajuće zakonodavstvo o konfesionalnoj religijskoj nastavi u državnim školama, doneseno u svim australskim državama prije

1 G. RUMMERY, *Australija*, u: M. PRANJIĆ (izd.) "Religijsko-pedagoško katehetski leksikon", Zagreb, 1991, 51-54.

proglašenja Federacije 1901, onemogućilo je jedinstven nacionalni stav Crkve glede evangelizacije mladeži koja pohađa državne škole.

"Iako zakon o odgoju u državnim školama, proglašen 1901. godine nije namjeravao isključiti religijsku nastavu, u praksi se to često obistinilo. Neke su australske države dopustile 'općenitu' religijsku nastavu, različitu od one 'konfesionalne', ali nisu uspijevale pronaći redovite nastavnike za takvu nastavu. Od 1973. svaka je država primijenila vladinu odluku sklonu religijskom odgoju, ali su samo dvije države uvele eksperimentalne kurikulume za osnovnu školu i za školu drugog stupnja. Iznimka načinjena za religiju koja se poučava među društvenim predmetima na razini osnovne škole, te proučavanje Biblije kao priprema za javne ispite, kao i neki tečajevi na razini srednje škole, vrlo je slabo povećanje 'religijskog odgoja', osim u posebnim okolnostima o kojima ćemo sada nešto reći.

1. U 50-tim godinama nastao je snažan nacionalni pokret s namjerom da proširi katehetsku izobrazbu, imajući u vidu nagli porast broja katoličke djece koja su pohađala državne škole. Sydneyski biskup (kasnije kardinal) Freeman dao je poticaj tom radu pod općim nazivom "Confraternity of Christian Doctrine" (CCD = Bratovština kršćanskog nauka). CCD je s obzirom na namjenu i upravu nacionalno tijelo, ali zbog različitog zakonodavstva u pojedinim australskim državama djeluje na biskupijskoj ili na nacionalnoj razini. Neke inicijative CCD-a su:

- katehetski rad jedanput tjedno, po školskom uzoru i za vrijeme škole, pod pretpostavkom da se druge vjeroispovijesti žele istodobno služiti istom mogućnošću;
- opća religijska nastava, npr. *Religion in life*, organizirana u školama kad god to zakon dopušta, i izrazito katehetski programi organizirani na župnoj razini;
- povremeni susreti koje organiziraju škole kao izvanškolske katehetske aktivnosti;
- dopisni tečajevi za udaljene krajeve.

2. Glavne aktivnosti CCD-a su:

- tečajevi za odgoj i obrazovanje vjeroučitelja;
- motorizirane misijske ekipe, koje djeluju izvan obrazovnih centara da bi podigle škole na redovitu razinu;
- mjesne ekipe za izradu katehetskih materijala. Zasnivana u početku na prekomorskim materijalima, mjesna izdanja, kao što su *Move Out*, *Joy for Living*, *Let's Go Together*, bila su tako dobro prilagođena naslovnici-ma da su danas naširoko prihvaćena u katoličkim školama.

3. Udaljenim krajevima nude se dopisni tečajevi koji uključuju roditelje zajedno s djecom.

4. "Dove Publications" postalo je glavni izvor novih materijala i novih usmjerenja.

Unatoč pokušajima da se olakša koordinacija na nacionalnoj razini, zemljopisna rasprostranjenost katolika čini lakšom organizaciju na biskupijskoj razini ili na razini svake države. (...)”¹

1.2. Sjedinjene Američke Države

Poslijeratni period sve do danas razdoblje je značajne preobrazbe u položaju i stavovima Rimokatoličke crkve u SAD. Kao glavne uzročnike promjene L. Marthaler navodi slijedeća tri čimbenika:

- 1) više pluralizma u američkom društvu i kulturi općenito,
- 2) društveno uspinjanje rimokatolika iz pozadinske radničke klase, koju

su tvorili pretežno doseljenici, prema srednjoj klasi i prema stručnom statusu,

3) II vatikanski sabor.

“Desetljeće koje je uslijedilo neposredno nakon II. svjetskog rata obilježeno je golemim rastom gradskih predgrađa i osnivanjem mnogih novih župa sa župnim osnovnim školama. Škole drugog stupnja na biskupijskoj razini, obično s nastavnicima redovnicima i laicima, izgrađene su u velikim gradskim središtima u kojim je mnogo katolika. *Baltimorski katekizam* (Baltimore Catechism) objedinjavao je veći dio katehetskog programa i na mnogim se mjestima učio napamet. “National Center of Religious Education - Confraternity of Christian Doctrine” (CCD) u Washingtonu, D.C. ravnao je izradbom novih katehetskih materijala i obnovljenih metoda. Sestra Rosalia Walsh, M.H.S.H., sastavljačica pomagala *The Adaptive Way* (1949), surađivala je s Nacionalnim centrom u ostvarivanju “A Confraternity School Year Religion Course for Teachers of Children Attending Public School” (1949-1951), što je imalo odjeka i u religijskoj nastavi u župnim školama. (...)

Slijedeće desetljeće, od 1955. do 1964, bilo je razdoblje oduševljenja i širenja obzorja. Upravo su vođe europske kateheze poticali maštu te američke katolike upoznali s novim pristupima u katehezi. Zatim je došao II. vatikanski sabor, koji je donio novo viđenje Crkve i njezina poslanja u svijetu. (...)

(...) U desetljeću između 1965. i 1974. (...) bili su zabrinuti za narav i ciljeve - 'teoriju' - kateheze i za religious education.”²

Godine 1978. objavljen je nacionalni direktorij za SAD pod naslovom *Sharing the Light of Faith*, koji prikazuje najznačajniji razvoj američke kateheze u desetljeću koje svršava polovicom osamdesetih godina. Prethodio mu je širok proces savjetovanja koje je imalo svrhu da upravi pozornost odgovornih, svećenika i laika, širom cijele države prema načelima moderne kateheze. Načelo koje ga ujedinjuje glasi: ‘Božja objava samoga sebe puna ljubavi i čovjekov odgovor vjere Bogu ispunjen ljubavlju.’

Američku katehezu posljednjih desetljeća obilježavaju slijedeći elementi: “pomak od pretežno školske kateheze prema katehezi zajednice; odnos međuovisnosti između molitve, nauka, odgoja zajednice i diakonije; te socijalizacija odraslih u kršćanskoj zajednici.”³

“Ustav SAD zabranjuje *religious education* u školama koje pomaže država. Rimokatolici, koji tvore oko četvrtinu stanovništva, osnivaju i normalno održavaju svoje škole s pomoću dobrovoljnih priloga. U školi prvoga stupnja (1-8 razred, 6-14 godina) pretežno postoje župne škole. Škole drugoga stupnja, ‘high schools’ (općenito za one od 9. do 12. razreda, 14-18 godina), obično prelaze granice župe, a utemeljuju ih i vode redovničke kongregacije ili biskupije. *Službeni katolički direktorij* (*The Official Catholic Directory*, 1984.) pokazuje da je 2,1 milijuna učenika upisano u škole prvoga stupnja, a oko pola milijuna u škole drugoga stupnja. Ostala 4 milijuna uključena su u razne oblike Confraternity of Christian Doctrine, a mnogi i njih dovode u vezu s programima *religious education*. Na nekim mjestima protestantske Crkve, posebno luteranske, drže škole prvoga stupnja. Počevši od 1954, kad je Vrhovni sud SAD proglasio protuustavnom rasnu podjelu u javnim školama, određeni broj tzv. ‘Slobodnih Crkvi’ (Free Churches) osnovao je kršćanske škole. Najvećim se dijelom međutim protestantske Crkve uzdaju u ‘Sunday Schools’ (nedjeljne škole) kao glavnu os za *religious education*. Ponegdje su ‘Sunday Schools’ dobro organizirane i napola samostalne; drugdje njima upravlja director of religious education, zaposlen kod mjesne Crkve. Progressivni odgojitelji često su bili vrlo kritični

2 L. MARTHALER, SAD, u: M. PRANJIĆ (izd.)... 685-689.
3 Isto, ... 688.

prema metodama i kurikulumima koji se upotrebljavaju u 'Sunday Schools'. Godine 1903. određeni broj tih odgojitelja osnovao je Religious Education Association, da bi uveo u 'Sunday Schools' didaktičke metode koje se temelje na teoriji učenja i na dječjoj psihologiji. Tijekom godina oni su vršili znatan utjecaj u glavnim protestantskim Crkvama. U konzervativnijim područjima i u nezavisnim Crkvama 'Sunday Schools' su sačuvali razrede s bitno biblijskim poučavanjem, što ga vrše dobrovoljci.

Hebrejski religious education izvan kuće općenito se drži slijedećih oblika: 1) Hebrejskim razredima pokrovitelj je sinagoga za djecu koja pohađaju javne škole. U njima se poučava hebrejski, hebrejska liturgija i običaji, povijest hebrejskog naroda. 2) 'Jewish Day School', točno kao katolička župna škola, poučava svjetovne predmete zajedno s religious education u hebrejskoj predaji. Te 'Day Schools' brzo se šire počevši od kraja II. svjetskog rata, u početku među pravovjernim Hebrejima, zatim među konzervativnim, a u novije doba i među reformiranim Hebrejima. Druge religiozne predaje tvore manje od 1% pučanstva. Broj muslimana neprekidno raste useljavanjem sa Srednjeg istoka, iz Azije i Afrike; njihov utjecaj međutim još nije izmijenio utvrđene modele religious education u zemlji.

Niz odluka Vrhovnog suda SAD strogo ograničava molitvu, čitanje Biblije i religijske nastave u javnim školama. Sud razlikuje između poučavanja religije (of) i podučavanja o (about) religiji. Prvi je oblik nezakonit, drugi je dopušten. U desetljeću između 1963. i 1973. odgojitelji su usredotočili pozornost na traženje putova za integriranje *religious education* u kurikulima koji su prema Ustavu zakoniti i upravljani odgoju u javnim školama. U nekim školskim oblastima (u SAD ne postoji neko ustrojstvo na općedržavnoj razini za uređivanje školskog odgoja) razvijeni su tečajevi u kojim se Biblija proučava kao literatura; u drugim oblastima proučavanje religiozne predaje uklopljeno je u tečaje povijesti i društvenih znanosti. Propali su pokušaji za izmjenu Ustava s obzirom na ono što se odnosi na molitvu i na čitanje Biblije u javnim školama."⁴

1.3. Velika Britanija

Izostavljajući situaciju u Škotskoj i Sjevernoj Irskoj, M. Hull se u svom prilogu objavljenom u RPKL bavi religioznim odgojem u Engleskoj i u Walesu. Pozornost prvenstveno upravlja prema religijskoj nastavi u državnim školama - koje se različito nazivaju 'county schools' ili 'Local Education Authority (LEA) Schools' - iako neće nedostajati koja primjedba o situaciji u engleskoj (Anglikanskoj) Crkvi i u tzv. 'slobodnim crkvama' (= 'Free Churches', glavne protestantske crkve).

"Između 1870, kad je stvoren sustav javnog odgoja, i 1944, religijska nastava u školama bila je 'nekonfesionalna', općenito utemeljena na jednostavnom biblijskom programu (Syllabus), a predavali su je zajednički nastavnici, osim nekih škola drugog stupnja u kojima su bili zaposleni nastavnici specijalizirani u religijskoj nastavi (...). Svaka je škola započinjala dan liturgijskim nekonfesionalnim činom, koji se općenito sastojao od nekog himna, moljenja Očenaša i biblijskog čitanja. Propisi za pouku i liturgiju temeljili su se na mjesnim odlukama; nisu bili zahtijevani nacionalnim zakonom. Za vrijeme dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća, anglikanci, slobodne crkve i LEA dogovorili su se o bogatijim programima koji se temelje na kršćanskom nauku i na etici.

Godine 1944. tzv. 'Education Act' daje nacionalnu potporu toj praksi, određujući da u Engleskoj i u Walesu svaki učenik u bilo kojoj državnj

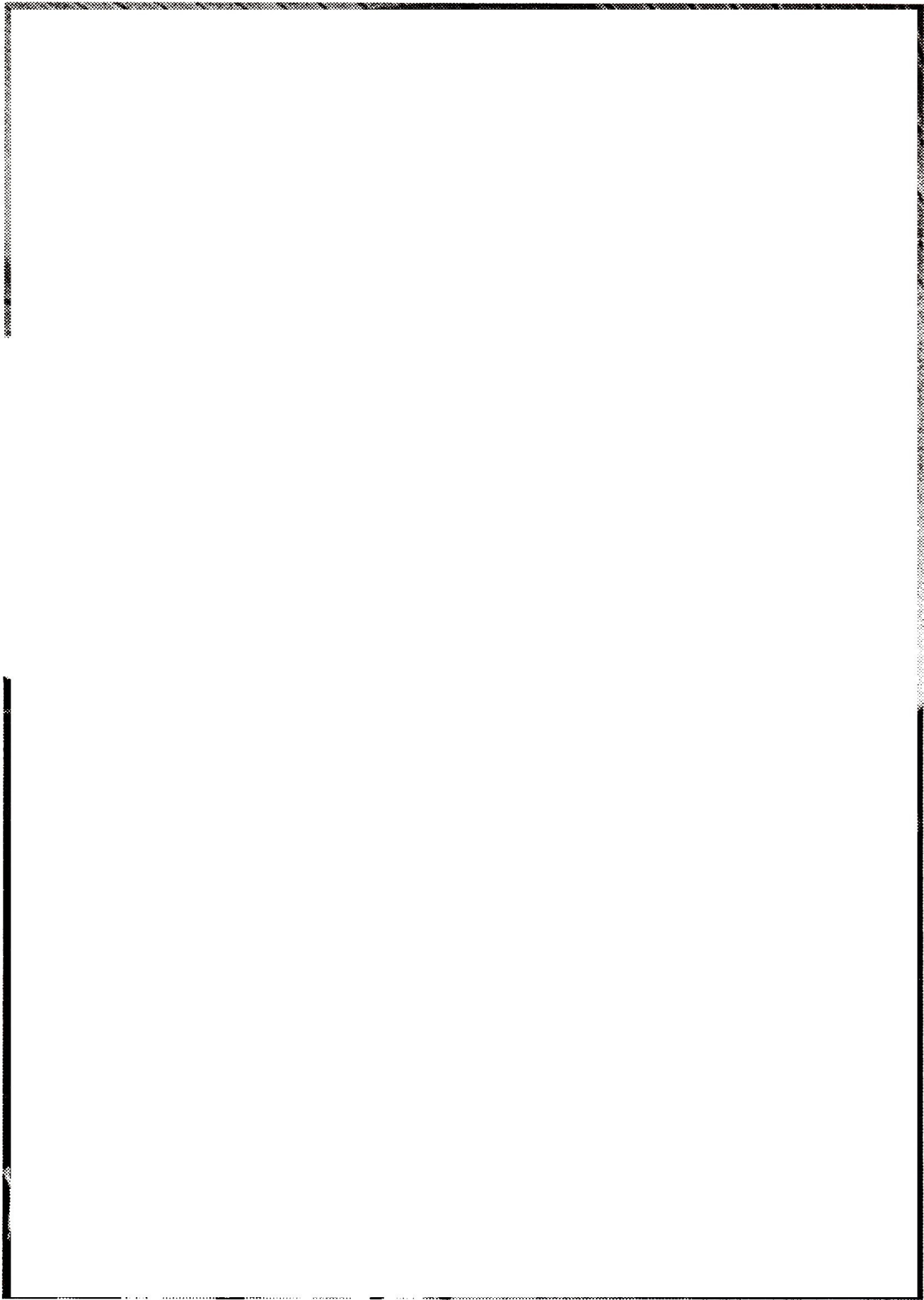
školi pohada religijsku nastavu, temeljenu na programu koji je odobrio i priredio LEA u povezanosti s crkvama i nastavnicima te da svaki dan škola započinje zajedničkim bogoštovnim činom svih učenika. Religijska nastava i bogoštovni čini moraju biti nekonfesionalni; za roditelje se predviđa mogućnost da traže izuzimanje svoje djece. Ovi paragrafi Educational Acta iz 1944. nikad nisu bili ozbiljno osporavani u Parlamentu te važe još i danas. (...).

Tako je religijski odgoj jedinstven obvezatan predmet u kurikulumu škola prvoga i drugog stupnja, a ujedno je i jedini predmet od kojeg roditelji mogu tražiti izuzeće zbog razloga savjesti. Ujedno je i jedini predmet kojega je *sadržaj* javno i stručno potvrđen odobrenim programom (agreed syllabus). Osim te opće odredbe za religijski odgoj svih učenika, odrasliji učenici, u školama drugoga stupnja, slobodni su izabrati 'religijski studij' kao predmet javnog ispita, potpuno ravnopravno s drugim ispitnim predmetima. Programi za javne ispite religijskog studija ne ograničavaju se na poznavanje Biblije, nego uključuju i povijest Crkve, kršćanski nauk, filozofiju religije, etiku i svjetske religije.

Pravni okvir iz 1944. ostao je do danas neizmijenjen, ali su ipak *sadržaj* i usmjerenje religijske nastave u školama pretrpjeli duboke izmjene. Pomaci su započeli sredinom šezdesetih godina, kad je postajalo sve očitijim da stari model biblijskog poučavanja više ne može zainteresirati mlade (...), a psihološke su znanosti jasno pokazale da je bio potreban novi pristup. (...) Iz te krize razvila se iskustvena metoda, koja se kojiput naziva metodom usredotočenom na učenika, ili metoda koja polazi od problema, za koju je "life theme" bio poseban primjer (...). Istodobno su promjene u društvu, teološka usmjerenja i razvoj u pedagoškim znanostima, napose na području filozofije odgoja, stvorili ozračje u kojem je cijela uloga religijske nastave kao vjerskog odgoja bila stavljena u pitanje (...). Kurikulum je bio proširen uključivanjem i svjetske religije; fenomenologija je postala važna kao metoda po kojoj se u školi uče *sadržaji*, djelovanje i osjećaji vjernika. (...)

Te težnje nastavile su se i u sedamdesetim godinama. Sada se religijska nastava u javnim školama jasno razlikovala od kateheze ili od kršćanskog odgoja, koji su smatrani vlastitim religioznim zajednicama (mošeja, hram, sinagoga, gurdwara, crkva). Izričaj 'religious education' ukazuje na proces opisivanja i kritičke analize, usmjeren prema produbljivanju i shvaćanju pojave 'religije', bez pretpostavljanja religiozne vjere u nastavniku ili u učeniku. Ova se promjena očitovala 1975, kad je grad Birmingham objavio *Agreed Syllabus of Religious Instruction*, a nakon nekoliko godina i *Living Together: A Teacher's Handbook to the Birmingham Syllabus* (1976, a 1982. još jedan *Supplement*). Razilaženje u mišljenju još se više zaoštrilo kad je birminghamski program propisao da se u religijsku nastavu uključe i tečajevi o svjetovnim *life-styles*, na poseban način o komunizmu i humanizmu, koji su predstavljeni kao sastavnice svjetovnog konteksta bez kojih (...) nije moguće pravo razumjeti religiju. Nastanak suglasnosti o religijskom odgoju dobro je formuliran u dva priručnika koji su među najraširenijima za obrazovanje nastavnika religije: Michael Grimmit, *What Can I Do in RE?* (Mayhew McCrimmon, 1973...) i Jean Holm, *Teaching Religion in School* (Oxford University Press, 1975), kao i u Schools Council Working Paper: *A Groundplan for the Study of Religion*, (London, Schools Council, 1977).

Sve u svemu, i engleska Anglikanska Crkva i tzv. slobodne crkve poduprle su tu težnju prema više odgojnom pristupu religiji u školi. Najvažnija izjava s anglikanske strane dana je u izvještaju radne komisije

kojoj je predsjedao prečasni Ian Ramsey, tada biskup Durhama, *The Fourth R* (...). Ovaj je izvještaj dao sustavan prikaz situacije u slobodnim školama koje je štitala i nadzirala engleska Crkva (tj. u školama koje potpomaže država) i isticao potrebu da se nastavi davati širi obzor odobrenim programima (Agreed Syllabuses). Engleska Crkva i dalje ima važnu ulogu pri sastavljanju ovih programa, budući da uživa pravo veta na sadržaj svakog mjesnog Agreed Syllabusa, na temelju onoga što je utvrđeno prema Fifth Schedule of Education Act od 1944. I slobodne su crkve zauzele sličan stav. Vrlo aktivan pionir napretka religijske nastave u državnim školama bio je *Christian Education Movement* (nastao spajanjem već postojećih organizacija 1964), koji je najveća nezavisna i ekumenska ustanova zauzeta za kršćansku prisutnost u državnim školama te za promicanje kritičkog i otvorenog religijskog odgoja (...). *Christian Education Movement* ima službu koja pripravlja gradivo za kurikulum religijske nastave u školama prvoga i drugog stupnja. On je izvršio i stanovit utjecaj na zvanje nastavnika religije putem časopisa 'British Journal of Religious Education'. (...)

Spoznaja da se ne može od državne škole očekivati skrb za kršćanski odgoj djece navela je Crkvu da se ponovo založi za takav odgoj u okviru kršćanske obitelji i Crkve i obnovila zanimanje za kršćansku teologiju djetinjstva. (...)

Nakon birminghamskog (1975) objavljeno je više od 20 novih Agreed Syllabuses. Oni i dalje postavljaju u središte učenje religije polazeći od njezinih očitovanja u krajevnoj zajednici. Nije samo kršćanstvo preporučeno za poseban studij, nego i druge svjetske religije i svjetovne ideologije. Što se djece tiče, težište se često stavlja na otkrivanje religije, polazeći od povijesti, mitova, festivala, posjeta svetim mjestima i zgradama. Budući da u većini velikih gradova ima mnogo muslimana, hindua i sikha, zajedno sa židovskim zajednicama koje su se tu već odavno nastanile, a velika je i mnogostrukost kršćanstva zbog utjecaja tzv. West Indians i Afrikanaca, u mnogim školama danas ima učenika raznih rasa. I u seoskim područjima opća politika ide za tim da ponudi religijski odgoj koji obuhvaća više vjeroispovijesti i koji će voditi ka razumijevanju i tolerantnu prihvaćanju religioznih mnogostrukosti. Druge težnje u suvremenom religijskom odgoju u državnim školama predlažu komuniciranje i shvaćanje religijskog iskustva putem umjetničkog stvaralaštva ili pak inzistiraju na osobnom razvoju ("Life Skills") učenika koji se promiče odgojnim susretom s religijama čovječanstva. Poučavanje Biblije u ovom otvorenom odgojnom kontekstu nastavlja biti predmet zabrinutosti (*Can We Teach the Bible?...*). Neprekidno se traže novi putovi za suočavanje s problemima glede imenovanja, obrazovanja i osuvremenjenja nastavnika religije.

Svakodnevno školsko zborovanje odvija se vrlo različito. Većina škola zacijelo još uvijek nastoji ostvariti vrlo tradicionalan čin bogoštovlja, koji se sastoji od himana, molitava i biblijskog čitanja. U sve većem broju škola bogoštovni je sastanak postao prilikom za zajedničarsko sudjelovanje, u kojem religiozni element može ali ne mora biti javnim. U školama s mnogo učenika koji pripadaju nekršćanskim religijama taj bogoštovni čin često ima multikonfesionalan značaj. U školama drugog stupnja osjeća se međutim težnja da se više ne organizira svakodnevni zajednički školski bogoštovni čin, ili se pak to čini čisto administrativno i moralistički. Ove težnje treba možda pripisati administrativnoj složenosti velikih škola drugoga stupnja, ali i nesigurnosti glavnih nastavnika s obzirom na prikladne sadržaje. Tamo gdje se primjenjuje slobodniji, humanistički ili multikonfesionalan pristup, može biti izrazito djelotvorno ponovno uvesti probleme zalaganja i vrednota u središnje područje školskog života. Dogodilo se

međutim u tri ili četiri nezgodna slučaja da su mjesni političari, okoristivši se strahom od stranaca (ksenofobijom) i nerasvijetljenim konzervativnim strahovima, uime tradicionalne engleske kršćanske kulture napali školska okupljanja takve vrste. Ogranci islamske zajednice, postavši raščlanjeniji i bolje organizirani, izrazili su sumnje u poučavanje islama od neislamskih nastavnika, ali je općenito istina da vođe većine religioznih skupina, koji posjeduju odgovarajuću pedagošku naobrazbu, podupiru valjanost takva opisnog i nepristranog poučavanja nekršćanskih religija u školi, pod uvijetom da to stvarno bude stvaralački i dobronamjerno. Manjinske skupine postaju postupno sve svjesnije doprinosa koji takva religijska nastava može ponuditi za stvaranje ozračja obostranog poštovanja i naklonosti. Veliki kršćanski odgojitelji nastojali su zasnovati kršćanske teološke pristupe koji bi trebali opravdati tu vrstu otvorenog i informativnog religijskog odgoja.

Engleska Anglikanska Crkva nalazi se u posebno zanimljivoj situaciji. Na temelju Education Acta iz 1944, što je poslije zakonodavstvo potvrdilo, dopušteno je dobrovoljačkim skupinama u određenim okolnostima primati javnu pripomoć i biti dijelom sustava škola koje potpomažu Local Education Authorities. Godine 1981. 24,7% svih škola prvoga stupnja bilo je pod zaštitom engleske Crkve (prema 9,5% katoličkih škola), a od svih potpomaganih škola drugoga stupnja, 5,1% ih je bilo anglikanskih (prema 9,1% katoličkih). Ukupni postotak svih anglikanskih škola bijaše 21,1%, a ukupni postotak katoličkih 9,5%. U tim školama anglikanci imaju 17,3% sve djece koja pohađaju osnovnu školu (katolici 9,3%) i 4% učenika škola drugoga stupnja (katolici 9%), što je ukupno 10,9% svih učenika u anglikanskim i 9,16% svih učenika u katoličkim školama (...).

Treba dodati da su, općenito uzevši, katoličke škole sačuvale veću slobodu za vjeroispovjedno poučavanje nego anglikanske škole. Ono osvjetljuje situaciju anglikanskih škola, zamišljenih kao dio doprinosa koji nacionalna Crkva nudi nacionalnom odgojnom sustavu, pa dakle prvotno nisu zamišljene zato da služe interesima same Crkve, ili da budu prvenstveno u službi anglikanskih učenika. Doista, brojne su anglikanske škole u kojima većina učenika ne pripada ni kršćanskoj ni anglikanskoj, nego nekoj drugoj, npr. hinduskoj, sikskoj ili muslimanskoj vjeroispovijesti. (...) Nedavni dokument za raspravu, anglikanskog podrijetla, predlaže da bi kršćanska teologija koja stavlja u središte ulogu Crkve kao čimbenika pomirenja mogla potaknuti širenje anglikanskih škola za stvaranje modela ili simbola skladnog višerasnog društva; to bi, u određenim slučajevima, moglo dovesti do toga da se anglikanske škole stave na raspolaganje islamskoj zajednici, pod združenom upravom anglikanskih i islamskih upravitelja.⁵

U novijim parlamentarnim raspravama na temu religiozne pouke u Velikoj Britaniji, što su se pojavile nakon objavljivanja *Education Reform Bill* (1987), osvjetljen je osnovni konflikt između dva suprotstavljena pogleda na religijski odgoj. Radi se o dva pogleda koji se razmimoilaze u gledanju na narav i cilj odgojnog procesa, ulogu religije u javnom životu nacije i buduću kulturni identitet modernoga zapadnog društva. Riječ je o dva shvaćanja religioznog odgoja i sukobu koji ih dijeli.

1. Konfesionalno poimanje. Radi se o uvođenju djeteta u religiozni patrimonij, prenošenju religioznih i moralnih vrijednosti i poticanju vjere i ponašanja.

2. Fenomenološko poimanje. Započinje nekom formom ponašanja ili modalitetom ljudskog iskustva, razvija religijsko shvaćanje i duh otvorenosti, te u ovome ohrabruje osobnu autonomiju, kao na drugim područji-

ma iskustva. Ovaj je model ušao u Veliku Britaniju koncem 60-tih i početkom 70-tih godina.

On ima ograničenja:

- a) razvio se na sveučilištima te ga nije lako prilagoditi nižim razinama;
- b) nije slobodan od predrasuda protiv same religije;
- c) nosi u sebi jak stupanj relativizma;
- d) nije realistično isključiti svaki oblik zauzimanja.

U najnovije vrijeme razvio se potpuno nov način razmišljanja o mogućnostima, štoviše potrebi pomirenja pozitivnih vidova prisutnih u ova dva poimanja: radi se o prenošenju religijskog naslijeđa a bez isključivanja osobnog traženja.⁶

Oba tipa ustaljene prakse, prvi zaštićen zakonom (potpora konfesionalnih katoličkih i anglikanskih škola što ih financira vlada), a drugi propisan zakonom (obveza državnih škola da se pobrinu o religioznoj pouci i zajedničkoj svakodnevnoj molitvi), danas napadaju s različitih strana.

Neki od ovih napada ekstremne su provenijencije (s jedne strane ima onih koji bi željeli državni ateizam, a s druge onih koji nasuprot prvima - drže da je vjera predragocjeno dobro da bi se povjerila državnoj školi), malo su rašireni i stoga je lakše odstraniti ih. Idu protiv slobode udruživanja i poučavanja i protiv dobra poučavanja u jednom određenom području bez potpunog i nediskutabilnog osobnog zauzimanja. Drugi napadi, naprotiv, temelje se na prilično raširenim razmišljanjima utemeljenim na društvenom karakteru Velike Britanije danas i izvlače iz njega zaključak da nacionalne institucije, uključujući i školu, ne bi više trebale davati povlašteno mjesto određenim vrijednostima i tradicijama povijesnog karaktera.

Kulturni pluralizam i sekularizam dva su razloga za to, a oni bitno karakteriziraju današnju britansku školu. Ipak oni nisu toliko novi i evidentni da bi potaknuli radikalne promjene. Lako je konstruirati kontraargumente, da bi se vidjela sličnost s nekim vrijednostima naslijeđenim iz prošlosti i bliskost s drugima, usvojenim putem poučavanja. Te vrijednosti ne bi trebale biti gledane kao nešto na što treba prisiljavati pojedinca, nego štoviše kao preduvjet njegova osobnog razvoja. Postoje solidni pedagoški razlozi da se mladima ponudi pouka o postojećim formativnim utjecajima u društvu, među kojima je kršćanstvo zasigurno jedan od najznačajnijih.⁷

2. ZEMLJE GERMANSKOG GOVORNOG PODRUČJA

2.1. Austrija

“U Austriji školska religijska nastava ima dugu tradiciju. Danas je kao i prije religijska nastava jedna od usluga koje Crkva nudi mladeži i školskoj ustanovi. Škole su podijeljene prema razini izobrazbe (obvezna škola, škola drugog stupnja, više škole) i prema svrsi (opća izobrazba, stručne škole; izobrazba nastavnika i odgojitelja, akademije i paralelne ustanove). Nakon gotovo potpunog ukinuća religijske nastave u nacističkom razdoblju, od 1945. religijska nastava je iznova prisutna u raznim vrstama škola, kojima je sastavni dio prema ustavu i zakonu (...) (dva sata tjedno tijekom čitave godine) za sve učenike koji pripadaju nekoj priznatoj vjeroispovijesti. Roditelji, a od 14. godine nadalje sami učenici, mogu u prvih deset dana školske godine tražiti izuzeće. Postotak onih koji to traže kreće

6 Usp. N. SLEE, *Conflict and Reconciliation Between Competing Models of Religious Education: Some Reflections on the British Scene*, "British Journal of Religious Education" 11(1988/89)3, 127-135.

7 Usp. J. HALDANE, *Religion in Education: in defence of a tradition*, Oxford Review of Education 14(1988)2, 227-237.

se od nešto manje od 1% (osnovna škola) do najviše 13% (posljednje godine škola drugog stupnja). Za srednje stručne škole (škole povezane s nekim zvanjem) religijska nastava je *izborni predmet* u sedam od devet austrijskih pokrajina.

Za *organizaciju, upravu i nadzor* školske religijske nastave brinu se Crkve. One su odgovorne i za jedinstvene programe za čitavu Austriju, a i za udžbenike za vjeronauk, koji su, o trošku države, besplatno na raspolaganju učenicima.

Nastavnici religije su svećenici ili laici; mogu biti u radnom odnosu s Crkvom ili s državom. Međutim, u oba slučaja plaća ih država. Znakovita je činjenica uvelike povećan broj nastavnika laika, koji su uključeni u programiranje, izobrazbu i nadzor. Svaki nastavnik religije mora imati svjedodžbu o *sposobnosti* (kvalifikaciji) i o *missio canonica*.

S religijskom nastavom povezana su i određena *religijska slavlja* (broj se znatno razlikuje u raznim austrijskim pokrajinama), npr. slavlja prigodom otvorenja školske godine, za Božić, Uskrs, završetak školske godine i sl. Zakon jamči i nastavnicima i učenicima slobodu sudjelovanja ili nesudjelovanja u tim slavljinama.

Organizacija katoličke religijske nastave u svakoj je biskupiji povjerena biskupskom "Schulamtu" (školskom uredu). Za usklađivanje postoji od 1982. "Interdiozesanes Amt für Unterricht und Erziehung" (Međubiskupijski ured za nastavu i odgoj u Beču).

Uz religijsku nastavu postoji mnogovrsnost kateheze na župnoj ili pokrajinskoj razini. Najstariji takvi oblici kateheze potječu uz neprekinutu predaju još iz srednjeg vijeka. Drugi satovi religije (za djecu i mlade u župi) potječu od udruženja za djecu i mlade koja su postojala već prije drugoga svjetskog rata. Ona su se učvrstila i poprimila postojeće oblike u poslijeratnom vremenu. Središnji ogranci na razini župe su pouka za prvu ispovijed i prvu pričest, te pouka za sakrament potvrde, koji se poslije 1965. gotovo posvuda ustalio u obliku katekumenata sakramenta potvrde; on traje više mjeseci, a u njemu pomažu asistenti sakramenta potvrde, većinom mladi.(...)

Što se tiče religijske nastave u Austriji, postoje razlike s obzirom na situaciju u mnogim njemačkim pokrajinama. I zakon i roditelji i učenici religijsku nastavu shvaćaju kao katehezu. Očito je da postoji svijest kako religijska nastava nikad neće moći pokriti čitavo područje kateheze, te da zahtijeva kao osnovu živu katehezu na župnoj razini. Konstatira se pomak od Crkve u kojoj je kateheza povlastica svećenika prema Crkvi u kojoj se svi članovi zalažu za katehezu. Tek se počinje nazirati koje će biti posljedice te promjene za odgoj i obrazovanje svećenika i vjeroučitelja laika (...).

(...) Djelatnost M. Pflieglera (1891-1972) sve do oko 1970. jako je utjecala na religijsku nastavu i na župnu katehezu. Razdoblje snažnijeg usmjerenja na Bibliju bilo je kratkotrajno. Istaknulo se međutim traženje korelacije između "vjernosti Bogu" i "vjernosti čovjeku". Obnovu školske religijske nastave karakteriziraju različita razdoblja koja se očituju u novim programima za osnovnu školu (1968), zatim za druge škole (1977; 1983), u novim vjeronaučnim priručnicima te u austrijskom katehetskom direktoriju (...). Uz tradicionalnu povezanost religijske nastave i liturgije, sada se u religijskoj nastavi i župnoj katehezi naglašava povezanost između kateheze i dijakonije - karitasa (...).

Počeci pluralizma u katoličkim školama, što je posljedica poimanja koje se temelji na geštaltističkoj psihologiji i pokušaja uvođenja novih metoda (dinamika grupe, interakcija usredotočena na teme itd.), imali su

određen odjek. Do danas je međutim sve ostalo ograničeno na male pokrajine. Školska religijska nastava pridaje međutim sve veću važnost povezivanju vjere i kulture, sudjelovanju učenika u programiranju i u postavljanju religijske nastave te kritičkoj upotrebi raznovrsnih audiovizualnih sredstava. Za odobravanje tih sredstava stvorena je posebna Međubiskupijska komisija za audiovizualna sredstva i biskupijski "audiovizualni" centri za posudbu. (...)

Vjeroučitelji se odgajaju i obrazuju na bogoslovnim fakultetima četiriju državnih sveučilišta, na šest viših crkvenih škola, na četiri akademije religijske pedagogije i u Sjemeništu za crkvena zvanja u Beču (neakademski odgoj i obrazovanje pastoralnih asistenata i asistenata mladih). Za nastavnike religije u školama obvezatnog školovanja postoje tri dopisna tečaja. Za odgoj i obrazovanje vjeroučitelja dobrovoljaca u župnoj katehezi postoje "teološki tečajevi za laike"; posebno se u Beču nude odgovarajući tečajevi pastora i katehetike. Međutim odgoj i skrb za dobrovoljne vjeroučitelje u župama većim je dijelom u rukama župnog svećenstva. Za posuvremenjenje posebno nastavnika religije osnovano je između 1977. i 1983. osam biskupijskih instituta religijske pedagogije.

Školska i izvanškolska kateheza otvorene su poticajima koji dolaze iz drugih zemalja; u isto vrijeme nastoje odgovoriti posebnoj *austrijskoj situaciji*. Ta situacija umnogome ima zajednička obilježja za čitavu srednju Evropu (npr. sekularizacija). Međutim na mnogim područjima žive austrijske tradicije pokretač su i obrazloženje samostalnog razvoja kateheze u školi i u župnoj zajednici. Prevladavajuće obilježje posljednjih desetljeća jest trajan rast, a ne revolucionaran raskid. Uz raznolike pozitivne vidove danas se predstavljaju i brojni problemi: od 1970. austrijski školski sustav neprekidno se obnavlja, što se u mnogim svojim vidovima odražava i na religijsku nastavu. Osim toga društveni preobražaj (npr. promijenjeno ustrojstvo sela) znatno utječe na pastoral i na župnu katehezu. Pluralizam u stvarima vjere i životnom nazoru zahtijeva sve veću diferencijaciju, koja unutar vanjske i unutarnje raznolikosti nastoji sačuvati jedinstvo, a ne jednoobraznost. (...)⁸

2.2. Belgija

"U Belgiji postoje dvije vrste škola: katoličke i službene (koje organizira država, pokrajina ili općina). Obje vrste škola uvele su tijekom sedamdesetih godina model obnovljene škole drugoga stupnja. Godine 1984. oko 70% flamanske djece i mladih pohađalo je katoličke škole, a oko 45% djece i mladih u dijelu francuskog govornog područja. U Belgiji oko 60% svih učenika škola drugoga stupnja pohađa katoličku školu. U katoličkoj školi drugoga stupnja učenici imaju religijsku nastavu dva sata tjedno. U državnoj školi, nakon objavljivanja školskog zakona 1959, učenici mogu izabrati ili nastavu religije (katoličke, protestantske, hebrejske ili islamske) ili nekonfesionalnu etiku. U dijelu flamanskog govornog područja oko 50% učenika državnih škola odlučuje se za predmet religije; u dijelu francuskog govornog područja postotak je niži.

Godine 1975. Generalno vijeće katoličke škole flamanskog jezika kao i vijeće francuskog govornog područja objavili su (uz neke razlike) predstavku o posebnosti katoličke škole. Ta škola, za koju se opredjeljuje iz različitih razloga, svima nudi odgojni plan koji se temelji na Isusu Kristu. Katolička se škola treba zauzeti kako bi čitav školski život - tj. izbor sadržaja, didaktička postavka, društveni prioriteti, modeli odnosa - bio "oslobađajući" u kršćanskom smislu. Međubiskupijska komisija za školski

8 E.J. KORHERR, *Austrija*, u: M. PRANJIC (izd.)... 54-57.

pastoral i Centar za kršćansku školsku zajednicu (sa sjedištem u Louvainu) vrlo se aktivno zalažu za ostvarivanje novog stila posaborske kršćanske škole u suradnji sa svima zainteresiranima.

Novi programi za religijsku nastavu. Počevši od 1966. objavljeni su programi za religijsku nastavu u osnovnoj školi. Danas se ti programi obnavljaju. Godine 1971-1972. objavljeni su novi pokusni programi za religijsku nastavu u školi drugoga stupnja. Od 1976. do 1985. Flamanska katolička komisija radila je na konačnoj redakciji naznačenih programa. Godine 1982. Katehetska komisija francuskog govornog područja objavila je konačne programe za religijsku nastavu; oni su mnogo kraći od flamanskih programa.

Naslov programa iz 1982. je: *Cours de religion catholique*, dok su pokusni programi iz 1972. imali naslov: *Programme de catéchèse*. Promjena imena je znakovita. Svrha školske religijske nastave je različita, iako ne odvojena, od svrhe crkvene kateheze. Tečaj školske religijske nastave ne može i ne treba imati sve zadaće koje, naprotiv, moraju izvesti druga crkvena katehetska tijela. Posebnost školske religijske nastave koja nastoji ostvariti realne ali ograničene ciljeve, odnosi se na brigu za "intellectus fidei", shvaćanje vjere. Crkvena katehetska tijela vode posebnu skrb za vjerski život i praksu. Već se nekoliko godina nastoji oko toga da se dobije novi program za religiozni odgoj u dječijim vrtićima. Godine 1982. Conseil Central de l'Enseignement Primaire Catholique objavio je *Orientations pédagogiques pour une école maternelle chrétienne*.

U pokrajini francuskog jezika postoji ozbiljna nestašica kvalificiranih nastavnika religije. U katoličkim školama drugog stupnja od 50% do 75% nastavnika nije posebno kvalificirano. Naprotiv religijsku nastavu u državnim školama obavljaju općenito nastavnici s diplomom više stručne spreme (2 godine; počevši od 1984. 3 godine) odnosno magisterijem (4 godine) iz religijskih znanosti. Dvadesetak studenata svake se godine upisuje na Institut Supérieur de Sciences Religieuses dell'Université Catholique de Louvain. Svaka biskupija francuskog govornog područja ima svoje učilište za odgoj i obrazovanje nastavnika religije u višim razredima osmogodišnjih škola.

U pokrajini flamanskog govornog područja stanje je mnogo povoljnije. Iz istraživanja koje je proveo J. Dhooghe 1975. proizišlo je da samo 30% nastavnika religije nije imalo posebnu izobrazbu. Već više od deset godina godišnje se na Viši institut religijskih znanosti na Katholieke Universiteit Leuven upisuje stotinjak laika (polovica su žene) na četverogodišnji studij, a oko 45 na dvogodišnji (počevši od 1985. trogodišnji) studij. I na Sveučilištu u Gentu postoji trogodišnji studij za izobrazbu (diplomiranih) nastavnika religije.

Među brojnim katehetskim institutima u Belgiji Institut International de Catéchèse et de Pastorale "Lumen Vitae" zauzima osobito značajno mjesto. Intenzivni godišnji ili dvogodišnji tečaj, posebno za svećenike, redovnice ili laike iz Trećeg svijeta, nudi temeljnu katehetsku izobrazbu.

Opća svrha religijske nastave u školi drugoga stupnja. Već smo rekli na koji je način Flamanska katehetska komisija opisala opći cilj religijske nastave. Godine 1977. uredništvo časopisa "Tijdschrift voor Catechese" predložilo je sljedeće ciljeve: "Školska kateheza teži osobnom 'očovječenju' mladih; stoga ih želi poučiti da se sustavno i odgovorno suoče s cijelom osobom, s istinskim životnim problemima, a na poseban način s problemom koji se odnosi na opći smisao postojanja (problem smisla života), koji se postavljaju i rješavaju u religijama (religiozna dimenzija), posebno u židovsko-kršćanskoj vjeri (kršćanstvo)." U novim programima

za 5. i 6. razred škola drugoga stupnja (1985) prihvaćena je sljedeća definicija: "Religijska nastava teži integraciji životnih vrednota, religioznom dozrijevanju i osloboditeljskom zalaganju u svijetu; stoga, po uzoru na neke temeljne životne prilike, ona proučava, u uskom dodiru sa životom, kršćansko viđenje tih problema i kršćansku praksu s time u vezi."⁹

U državnim školama u Belgiji - nekonfesionalnim i ideološki neutralnim prema Ustavu (čl.17) - učenici obvezatno pohađaju tečaj religijske nastave ili nekonfesionalnog morala, prema izboru. Izbor vrše roditelji pri upisu i može biti promijenjen na početku svake školske godine. Tečaj religije (katoličke, pravoslavne, protestantske, hebrejske, muslimanske) podrazumijeva i moralni odgoj. Tečaj morala je nekonfesionalan. U osnovnoj školi (1-4 razred naše osnovne) ocjena iz religije ili morala je važeća sa svim školskim efektima. U školi drugog stupnja (5-8 razred) nije važeća za promociju. U predškolskoj dobi nema niti religijske nastave niti nastave morala.

Utemeljenje (ozakonjenje) tečaja religijske nastave i morala temelji se iznad svega na integralnoj formaciji i na razumijevanju i toleranciji među građanima. Za one koji su već kršćani tečaj religijske nastave održava se u funkciji kateheze; za one koji nisu kršćani funkcionira kao prva evangelizacija; za one koji ne vjeruju nudi ozbiljno razmišljanje nad temeljnim problemima postojanja. Programi religijske nastave nude globalnu viziju vjere u osnovnoj školi; također i u školi drugog stupnja.

Nastavnik religije mora imati potrebne diplome i akademske naslove. Predlaže ga crkveni autoritet i imenuje ministar. Mora potpisati izjavu da će poštovati neutralnost škole; ne može se baviti prozelitizmom i indoktrinacijom. Religijska nastava je služba pridržana Crkvi za roditelje, školu i đake, za formaciju za život, za religiozni i moralni odgoj. Nastavnik prakticira pastoral prisutnosti. Često je osoba povjerenja. Didaktika je induktivna (metoda korelacije).¹⁰

2.3. Njemačka

Danas je Njemačka ponovno ujedinjena. Pa ipak, kako je ona nakon drugoga svjetskog rata bila podijeljena na dvije zasebne države različitoga društvenog i političkog uređenja, i kateheza i religijska nastava različito su se odvijale unutar svake od njih. Budući da nas ovdje ne zanima što se događalo s katehezom u istočnoj Njemačkoj zaustavit ćemo se samo na prikazu onoga što se događalo u zapadnoj Njemačkoj.

"U nacističkoj državi religijska nastava je odstranjena iz škole i zamijenjena satovima pastorala djece u okviru župa. Nakon 1945. religijska nastava je iznova u svim školama. Pravno se religijska nastava temelji na čl. 7 Ustava (23. svibnja 1949): 'Cjelokupna je školska ustanova pod kontrolom države' (7.1). 'Odgovorni za odgoj imaju pravo odlučiti o sudjelovanju djeteta u religijskoj nastavi' (7.2). 'U svim javnim školama, izuzevši one koje ne pripadaju nikakvoj vjeroispovijesti, religijska nastava je redovit predmet. Poštujući kontrolu sa strane države, religijska nastava se odvija prema načelima religioznih zajednica. Nijedan nastavnik ne može biti protiv svoje volje prisiljen na religijsku nastavu.' (7.3). Iako se religijska nastava u skladu s Weimarskim ustavom od 1919. smatra redovitim predmetom, učenik, preko roditelja ako ima manje od 14 godina, ima pravo na izuzeće. Religijska nastava može uvjetovati prijelaz u drugi razred, a može se izabrati i kao predmet za ispit zrelosti. U javnim je školama religijska nastava uključena u državnu školsku strukturu. Crkve međutim ostaju suodgovorne za sadržaje i ciljeve religijske nastave. One daju svoju privolu

9 J. BULCKENS, *Belgija*, u: M. PRANJIC (izd.)... 65-66.
10 Usp. J. GEVAERT, *Het godsonderwijs in de officiële school*, *Collationes* 21(1991)2, 183-200.

za uvođenje programa i za objavljivanje didaktičkih pomagala. Nastavnik religije može poučavati taj predmet tek kad je od nadležnog biskupa dobio tzv. 'missio canonica', tj. 'nalog službenog poučavanja u ime Crkve'. Na temelju navedenog člana 7.3. Ustava, religijska nastava ima vjeroispovjesni značaj. Međutim pravničko tumačenje toga člana nije jedinstveno, te je dovelo do različitih shvaćanja religijske nastave. Katoličko je gledište izraženo dekretom Sinode iz Würzburga: *Religiozna pouka u školi* (1974). Prema ovom dokumentu potrebno je da u religijskoj nastavi u javnoj školi 'nastavnici, nauk i, naravno, đaci pripadaju jednoj vjeroispovijesti' (2.7.4). U školskoj praksi, npr. u liceju ili pak u dijaspori, nije više moguće ostvariti tri navedene točke.

Razdoblje obnove vjeroispovjesne religijske nastave nakon 1945. odvijalo se sasvim u znaku "kerigmatske obnove sadržaja". Odlučujući poticaji došli su od teologije navještaja (...). Knjiga J. A. Jungmanna *Die Frohbotschaft und unsere Glaubensverkündigung*, objavljena 1936, bila je početna iskra za pokretanje kerigmatske obnove sadržaja religijske pedagogije. U tom se kontekstu religijska nastava shvaća kao kateheza ili kao poučavanje vjere. U središtu više nisu, kao što je bilo prvih dvadeset godina ovoga stoljeća, metode, nego sadržaji. Isus Krist kao spasitelj i povijest spasenja jesu načela koncentracije religijske pouke.

Ovo poimanje religijske pedagogije sažeto je u novim školskim Biblijama, u *Katoličkom katekizmu* iz 1955, u *Rahmenplanu* (okvirni program) za poučavanje vjere iz 1967. Taj program shvaća religijsku nastavu kao navještaj i kao uvođenje u Crkvu. On predstavlja vrhunac a u isto vrijeme i konačni čin kerigmatske kateheze. Zbog tog se shvaćanja religijska nastava našla u dubokoj krizi na području pluralističke škole: osjećala se kao Crkva u školi, pa dakle i kao strano tijelo u popisu školskih predmeta.

Pri kraju pedesetih godina, tradicionalno 'poučavanje svete povijesti' s njegovom metodom katehetske instrumentalizacije, zamjenjuje poučavanje Biblije, što pridaje i odlučujuću važnost lingvističkoj analizi Pisma. Metode i rezultati kritičke egzegzeze sve se više uvode u religijsku nastavu. Pazi se ipak na stupanj zrelosti na kojoj se studenti nalaze. Tumačenje Biblije počevši od biblijskih tekstova proglašeno je isključivo kao temeljno didaktičko načelo, tako da je H. Halbfas mogao kršćansku religijsku nastavu označiti kao bitno biblijsku (...). Dilema hermeneutske religijske nastave sastoji se u činjenici da s jedne strane namjerava biti pouka postavljena na osnovi općih didaktičkih načela, a s druge strane ipak traži kao svrhu religijske nastave 'uvođenje u vjernički susret s Božjom riječju'.

Potkraj šezdesetih godina sve je postojanija kritika u pravcu "katechetischer Exegetismus". Već je 1966. H.B. Kaufmann (evangelik, profesor religijske pedagogije) postavio kritičko pitanje: "Trebala li Biblija biti u središtu religijske nastave?" Tako je započelo novo razdoblje u shvaćanju religijske nastave koje će biti u znaku tzv. "Problemorientierter Religionsunterricht" (religijska nastava koja polazi od problema).

Od II. vatikanskog sabora prihvaća se antropološko otvaranje, što su ga već pripremili K. Rahner i drugi teolozi. Vrlo ga brzo prihvaćaju i religijska pedagogija i katehetika. Tako se čovjek, kao naslovnik objave, nalazi u središtu procesa religijskog učenja. Vjera se sada shvaća kao ponuda čovječnosti u našem suvremenom svijetu. Religijski odgoj može dati odlučujući doprinos postizanju toga cilja. Zbog antropološkog zaokreta primijenjena na religijsku nastavu veća se pažnja posvećuje učeniku; sada se zahtijeva "Schülerorientierter Religionsunterricht" (religijska nastava usmjerena na učenika). U kurikularnoj teoriji, koja dolazi iz anglosaksonskog područja, a koja je brzo prihvaćena i u religijskoj nastavi, polazište više

nisu sadržaji, nego učenikove životne situacije. Pouka treba osposobiti učenika za suočavanje sa sadašnjim i budućim životnim situacijama. Ciljevi dobivaju prednost pred sadržajima i metodama. Ako su dosad sadržaji bili izvedeni iz odgovarajućih znanstvenih disciplina, sada, naprotiv, bivaju u prvom redu određeni u odnosu na učenikov životni svijet. Temeljno pitanje glasi: Kako povezati iskustva današnjeg učenika s iskustvima vjere iz kršćanske predaje? U tom kontekstu dekret Sinode iz Würzburga o religijskoj nastavi (1974) dobiva ključni položaj. Religijska nastava se zamišlja kao školski predmet, utemeljen i pedagoški i teološki, što odgovara zajedničkim interesima škole i Crkve. Skup ciljeva religijske nastave predočenih u tom dokumentu treba poslužiti 'za davanje jasnijeg identiteta učenika i za pružanje usmjerenja za odlučivanje u vjeri te stvaranje vlastitog životnog nazora' (2.5.2). Model konvergencije što ga predlaže Sinoda (religijska nastava u sjecištu antropološko-pedagoškog i teološko-kritičkog osmišljenja) odlučno je pridonio učvršćenju religijske nastave u školi i većem vrednovanju u javnom životu.

I dva 'Zielfelderpläne' (programi područja ciljeva), koje je DKV objavilo za više (1973) i niže razrede osnovne škole (1977), dali su svoj znatan doprinos obnovljenom vrednovanju religijske nastave. Ovi programi slijede metodu didaktičkih ciljeva i ozbiljno shvaćaju učenikova iskustva. Na temelju tih programa ostvareni su sljedećih godina drugi pokrajinski okvirni programi. Isto tako i didaktički materijali, djelomično i na visokoj didaktičkoj razini. Za poučavanje Biblije Njemačka biskupska konferencija objavila je, počevši od 1979, *Bibliju za osnovnu školu* i *Bibliju za djecu* od 10 do 14 godina. Treba međutim primijetiti da je njihova didaktička uloga u mnogočemu stavljena u pitanje. Nastavnik religije danas raspolaže neizmjereno proširenom ponudom didaktičkih materijala, što mu otežava izbor. Istina je da se svi noviji materijali za religijsku nastavu zanimaju za 'obostrane, kritičke i proizvodne odnose, kao i za odnos između vjere i novih iskustava', ali treba dodati da do danas nema uistinu uspješnih modela didaktičke korelacije. Ovo vrijedi i za *Grundlagenplan* (Temeljni dokument) objavljen 1984. za religijsku nastavu od 5. do 10. razreda, u zamjenu za *Zielfelderplan* iz 1973. Suvremena religijska nastava u školi nastavlja trpjeti zbog bujice riječi i velike količine tekstova. Stoga zahtjev za većom upotrebom neverbalnih elemenata u religijskoj nastavi postaje sve jači. Još je važniji nastavnik religije kao osoba. Njemu se pripisuje uloga svjedoka; štoviše, njegova se djelatnost tumači kao 'pastoralna služba'. Danas se sve jasnije očituje težnja da se hod preusmjeri s obzirom na razvoj koji je religijska nastava imala posljednjih 10-15 godina. Pozivajući se na nedavne rimske dokumente, iznova se postojano traži cjelovitost nauka te se zahtijeva sustavno uređenje kateheze. Religijska nastava treba nanovo zadobiti svoju katehetsku ulogu, tj. mora uvoditi u vjeru i u Crkvu. Sadržaji moraju iznova imati prednost s obzirom na ciljeve. Valja iznova učiti, štoviše naučiti napamet, jer je učenikovo religijsko znanje na kraju školovanja zastrašujuće jadno. Tako zahtjev za katekizmom postaje sve jači, iako su iskustva s dva katekizma (*Botschaft des Glaubens*, iz 1978, i *Grundriss des Glaubens*, iz 1980) na školskom području sve samo ne pozitivna. Najteži problem s kojim se sada suočava nastavnik religije jest porasla religijska nezainteresiranost većeg dijela učenika. Razbiti tu nezainteresiranost bit će najhitnija zadaća religijskog poučavanja.

Za prenošenje vjere u okviru škole religijska nastava mora računati s heterogenim sastavom učenika i s didaktičkim ograničenjima u vezi s religijskim učenjem. Ograničenja čine nužnim integrativnu ponudu s obzirom na religijsku nastavu. Već je Sinoda u Würzburgu utvrdila: 'Religijska

- 11 K. DIENST, *Njemačka*, u: M. PRANJIĆ (izd.)... 517-523.
- 12 Usp. U. HEMEL, *L'enseignement religieux dans les écoles publiques en Allemagne. Avant-garde culturelle ou anachronisme?*, *Etudes*, tome 370/4(1989), n.3704, 541-554.
- 13 Usp. K. WEGENAST, *Ist mit dem Religionsunterricht Staat zu machen? Parteien äussern sich zu einem alten Problem zwischen Kirche und Staat*, *Der evangelische Erzieher* 40(1988)3, 275-287.

nastava u javnoj školi ne može učiniti sve ono što zahtijeva odgoj vjere. Moraju je nadopuniti izvanškolske strukture za učenike koji se za to zanimaju' (3.9). U nekim javnim školama, ali nadasve u katoličkim, odgovorni za pastoral škole nude, izvan školskog rasporeda sati, učenicima, roditeljima i nastavnicima neke druge inicijative: grupe za diskusiju, radne grupe; duhovne obnove, liturgijska slavlja. Uloga pastira u školi nije neodvojivo vezana za crkvenog službenika; i laici mogu preuzeti ovu ulogu. Organizacija pastoralna u školi u Njemačkoj još je u počecima, a veći dio škola ne pozna tu ustanovu."¹¹

Pravni status konfesionalne religijske nastave (katoličke, evangeličke) u Njemačkoj je osiguran Ustavom, koji ga drži redovitom materijom.

Do 1965. religijska nastava bijaše u stvari crkvena kateheza (koja se nije obavljala u župi). Nakon perioda krize (1965-74) prelazi se od kateheze na školsku religijsku nastavu (usp. poznati dokument njemačke sinode 1974). Snažno je označena "didaktikom suodnosa" (korelacije) (interpretirati iskustvo u svjetlu vjere, otvoriti vjeru iskustvu) i odgojnom dimenzijom. Gotovo ju je jednodušno prihvatilo javno mnijenje. Kao školsko gradivo dosiže dobru didaktičku i formativnu razinu.

Aktualne poteškoće proizlaze iz sekularizacije (koja je i sada jako aktivan proces) i iz krize vjere. Stoga je religijska nastava shvaćena iznad svega kao odgoj koji stvara temelje za odgovoran i zreo izbor u vjerskoj građi. Religijska nastava je praktički jedino mjesto gdje Crkva susreće najveći dio mladih.

Pozitivne mogućnosti religijske nastave odnose se na humanizaciju škole: doprinos općoj kulturi i osobnoj formaciji mladih; odgoj za toleranciju; odgoj za kritičan i zreli smisao; doprinos unutarnjoj demokraciji škole i humaniziranju programa...

Religiozna kultura je potreba sadašnjice: potreba nadilaženja ogromna neznanja da bi se posjedovalo objektivno poznavanje stvarosti. Stoga se religijska nastava uistinu ne može smatrati anakronizmom.¹²

Predstavnici njemačkih političkih stranaka (CDU, SPD, FDP, CSU) izrazili su ono što očekuju od religijske nastave. Njihovi odgovori se mogu svesti na četiri točke:

1. **pravni status:** određen je čl.7.3 Ustava koji razmatra religijsku nastavu kao redovito gradivo. Diskutira se o konfesionalnosti s pravne strane (religijska nastava samo konfesionalna) i u svojoj društvenoj domeni.

2. **Uloga u društvu, u školi, za učenika:** ide se od one striktno religijske do one koja je kritika društva, do ponude projekta života, do promocijskog čimbenika tolerancije i uzajamnog poštovanja.

3. **Važni sadržaji:** zadržavaju se oni koji pomažu životni izbor unutar okvira veoma sekulariziranog društva. Dakle zajedno sa sadržajima tipično konfesionalnim, uvažavaju se politika, etika, antropologija i vjerski znakovi unutar kulturne tradicije.

4. **Ono što se odnosi na nastavnika:** naglašava se njegova konfesionalna pripadnost, ali također i njegovo pravo na slobodu; želi se svjedok, ali drugi izdvajaju i potrebu profesionalne kompetentnosti. Autor drži, zajedno s političkim strankama, da religijska nastava nije u funkciji države, nego mjesto kritičkog posredovanja između vjere i stvarnosti, situacije i tradicije.¹³

Treba priznati da religijska nastava (u Njemačkoj) nije mjesto učenja vjere, nego u krajnjem slučaju (eventualno) samo jedno od tolikih. Ona danas ne pruža ni iskustvo prve evangelizacije, niti inicijacijskog hoda.

Služeći se kategorijom znanja kao informacije i znanja kao životnog iskustva, škola može učiniti mnogo za informiranje; koliko proizvesti

iskustvo, po sebi moguće u međuakciji učitelja i učenika, stvar već sada teško uspijeva u ogorčenom vjerskom pluralizmu aktualne škole, tako da sama, bez odnosa s crkvenom zajednicom, škola religije ne može proizvesti kršćane. Eventualno doprinosi znanjem životnog tipa ako se kršćanska doktrina poveže sa živim iskustvima kršćana; ako se učitelj vjere shvati kao poslanik zajednice; ako teoretsko učenje podržavaju konkretni modeli vjere, takvi da prihvatljivo nude inače neprobavljivo učenje, ili da izazivaju ideju koja zaslužuje pažnju da se usporedi s vjerskom tematikom. Samo ako odrasli prihvaća izazov adolescenata, može se doći do izmjene bilo u Crkvi bilo u društvu. Realno govoreći, treba imati punu svijest o šansama i granicama religijske nastave, izbjegavajući sindrome "sve ili ništa". Religijska nastava nije beskoristan niti isključiv trenutak: može biti dobra usluga povijesti odnosa svakog učenika s Bogom u njegovu životu. Sudjeluje na svoj način u sakramentalnom zvanju i poslanju Crkve.¹⁴

Promatrajući hod religijske nastave po onom što se kaže, proizvodi i živi u školi mogu se naznačiti dvije linije kojima ona teži.

1. Religijska nastava bitno teži posvijestiti mladoj osobi religioznu dimenziju. Ne dakle uvesti u kršćansko-crkvenu tradiciju, nego stimilirati otvorenje pitanju smisla i prikladnom religioznom odgovoru.

2. U aktualnoj školskoj situaciji religijska nastava će sve manje posredovati vjersko znanje već će sve više podređivati takav cilj senzibiliziranju i usmjeravanju života. Ostatak će izuzetni naponi osvajanja mladih za vjeru i za crkvenu zajednicu.

3. Kršćanski i eklezijalni sadržaji neće imati dominirajuću ulogu, nego će činiti dio mogućih argumenata religijske nastave prema stupnju uvjerenosti koji uspijevaju doseći.

4. Minimalna veza vjeroučitelja s Crkvom, rubna pozicija teme "Crkva" u religijskoj nastavi, otvorenost raznim religioznim tematikama učinit će da religijska nastava ne može više opstati poput one što je smatrana "stupom narodne Crkve". Osipanje Crkve neće smanjiti, nego će čak povećati buduća religijska nastava.

5. Nasuprot izmijene stava današnjih docenata ili učenika prema religiji, treba smatrati da je modificiranje religijske nastave neizbježno. Za taj novi profil religijske nastave mogu se naći dobri pedagoški i teološki razlozi, ali se ne može zaboraviti rizik, posebno onaj da religiozni govor postane apstraktan i neutjecajan u odnosu na očekivanja mladih.¹⁵

U Njemačkoj danas postoje dvije osnovne primjedbe protiv religijske pouke u školi: "katastrofalan manjak uspjeha u bitnim stvarima" i "nesuglasnost s idejama službenih autoriteta Crkve oko metoda i sadržaja". Može se reći da je stavljeno na diskusiju samo prihvaćanje predmeta "religije", s vrlo kritičkim intervencijama koje upućuju na povratak vremenima koja su prethodila njemačkoj sinodi 1974. Autor nudi neke teze.

1. Vratiti se unazad znači ići protiv ciljeva i zadaće javne škole, već definiranim na spomenutoj sinodi, i protiv interesa učenika i roditelja koji su ih prihvatili.

2. S druge strane, tko namjerava braniti postojeće neka zna da učenici u vezi s religijskom poukom pokazuju iritiranost, nesigurnost i dezorijentiranost, zahvaljujući uz ostalo najrazličitijim shvaćanjima što u određenim točkama dovode do sudara između kršćanskog vjerovanja i znanstvenog istraživanja.

3. Tko želi reviziju religijske pouke, u aktualnom društveno-školskom kontekstu, mora biti svjestan da potiče proces radikalnih izmjena oko pozicije Crkve u školi: ona bi se morala povući, pridonijeti obogaćenju

14 Usp. D. EMEIS, *Der Religionsunterricht als Lernort des Glaubens*, *Katechetische Blätter* 112(1987)1, 4-17.

15 Usp. K. LANGER, *Erwägungen zur Zukunft des Religionsunterrichts*, *Der Evangelische Erzieher* 41(1989)3, 254-263.

16 Usp. J. BRECHTEKEN, Ist der schulische Religionsunterricht noch zu retten?, Katechetische Blätter 113(1988)11, 776-784.

17 Usp. F. WEIDMANN, Plädoyer für einen schulischen Religionsunterricht, Forum katholische Theologie 5(1989)2, 81-102.

alternativnog predmeta (pouka etike), ponuditi vlastitu pouku izvan školskog rasporeda, težiti prvenstveno katehezi i osnažiti svoju poruku u sredstvima društvenog priopćivanja.

Otvaraju se značajne perspektive. Crkva bi mogla imati prednosti, slobodna od bezbrojnih briga vlastitih škola, ali bi li to osiguralo bolji prijenos vjere?¹⁶

Nakon dugog perioda mira (počevši od dokumenta njemačke Sinode 1974. godine), religijska nastava u javnoj školi u Njemačkoj je ponovno predmet brige i radikalnih nesuglasica. Činbenici najvećim dijelom izmijenjeni jesu društvo veoma sekularizirano; motivi često nereligijski, zbog kojih obitelj traži religijsku nastavu; školski ambijent sve više svjetovan; ubrzana dezintegracija osnovnih prostora (posebno distanca zajednice od vjere).

Kritička pitanja oko religijske nastave odnose se, sa strane učenika, na traženje religijske nastave-kateheze; odnose se prvenstveno na katastrofalnu prosudbu neefikasnosti i nekorisnosti religijske nastave i prijedlog da se religijska nastava ukine kao redovit školski predmet. Autor temeljito diskutira o ovoj tezi.

Koje su pretpostavke za utemeljenje školske religijske nastave? Prema autoru, ostaje vrijedan model konvergentnosti (između škole i Crkve) izrađen 1974. godine, što se didaktički ostvaruje s pomoću modela korelacije. Religijska nastava mora ostati vezana uz date kršćanske konfesije.

Školska religijska nastava nudi pozitivne perspektive:

a) za učenika, dopuštajući da nađe vlastiti identitet te otkrije praksu života ukorjenjenu u kršćanskoj viziji čovjeka;

b) za školu, ukoliko nudi široke mogućnosti otkrivanja smisla života i totaliteta stvarnog (postojećega);

c) za Crkvu, ukoliko probija izolaciju, omogućavajući dijalog s udaljenim kršćanima i ostvarenje njene đakonske zadaće.¹⁷

Nastavak u slijedećem broju.